

MƏKTƏBƏQƏDƏR UŞAQLARIN TƏRBIYƏSİNDƏ MÜHÜM AMİL

(Əvvəli ötən sayımızda)

3. Ailədə uşaqların ilk tərbiyəsi və baxça dövrünə hazırlanması.

Uşaqların bu dövründə (1-3 yaş dövrü) insan tərbiyəsinin elementlərinin ilk rüşeymləri mikro təlim həcmində aşılanmaq əsas məqsədə doğru irəliləyişin başlanğıcıdır. Doğum evindən körpəni onun cinsinə müvafiq - oğlanı mavi, qızı çəhrayı və ya qırmızı yorğançaya büküb evə aparırlar. Deməli, elə buradan körpəyə cins fərqi qoyulur və bu gündən onlara münasibət də cinsə müvafiq şəkildə olur. Üç yaşına çatmış körpə artıq özünün - hansı cinsə mənsub olduğunu dərk edir. Ana üç yaşlı qızının saçlarını darayıb hörür və hörüyün ucuna qırmızı lent bağlayır, qonşu uşaqları ilə bərabər uşaq bağçasına aparır. 3 yaşlı bu qız uşağı uşaq bağçasında özünü kimi uşaqlar görür. Ona bağçaya daxil olduqdan sonra uşağı həmi tərbiyəçi ilə, həm də digər uşaqlarla tanış edir. Həmçinin ana oğlan uşağını bu qayda ona oğlan paltarında aparıb bağçada oğlanlar bölgəsinə qoyur. İlk baxçaya aparılmış oğlan və qızlar artıq ictimai həyatda da dərk edirlər ki, uşaqlar cinsə görə fərqlənirlər. Artıq kiçik yaşlı bu uşaqlar dərk edirlər ki, oğlan və qız bir-birindən fərqlidir. Bu da bir növ cinsi tərbiyənin təməlinin qoyulmasıdır.

Uşaqlar ilk vaxtlar valideynlərinin onlara dedikləri sözləri - "sən oğlansan", "sən qızsan" sözlərinin mənasını artıq dərk edirlər. Bu dərk etmə prosesini onlara geydirilən paltarla (qız paltarı, oğlan paltarı) müşayiət edilir, artıq bağça yaşında (2-3 yaşında) hansı cinsə mənsub olduqlarını dərk edirlər.

Yeri gəlmişkən, uşaqlar öz cinsini dərk etməklə yalnız paltarların təsiri ilə olmur. Burada müxtəlif uşaq oyunlarının, uşaq oyuncaqlarının, onlara verilən hədiyyələr onların hansı cinsə aid olduqları haqqında məlumat verir.

Uşaq hər addımda özünün kim olduğunu ətrafdan, xüsusilə valideynlərindən tərbiyəvi söhbət və tövsiyələr aldıkları kimi, onlara da müəyyən suallar verirlər. Bu sualların cavabından qaçmaq lazım deyildir. Verilən bütün suallara xeyirxah münasibət göstərməli: qışqırmaq, sualı yarımaq kəsmək, lağa qoymaq, xüsusilə cəzalandırmaq olmaz. Əgər müəyyən səbəblərə görə yerində suala cavab vermək müvafiq deyilsə, söz vermək lazımdır ki, cavab sonra (bir saat sonra, səhəri günü və s.) veriləcəkdir. Çalışmaq lazımdır ki, sualın cavabı verilən vaxtda vermək lazımdır.

Verilən suallara ciddi münasibət göstərməli və mütləq cavab vermək lazımdır. Müxtəlif bəhanələrlə - bu sual üçün sən hələ balacasan, bu məsələ sənə maraqlandırmamalıdır və s. - cavabdan boyun qaçımaq lazım deyil.

Bütün suallara qısa və birmənalı cavab vermək lazımdır. Cavablarda həqiqət və ardıcılığı gözləmək, sadə sual-cavabdan mürəkkəbə doğru getmək, ən əsası isə həmişə həqiqəti demək lazımdır. Məsələn, əvvəlcə uşağın "leylək" tərəfindən gətirildiyini deyib, bir ildən sonra həqiqəti demək uşaqlarda yalan danışmaq meyilləri formalaşır. Bu baxımdan valideynlər müəllimlər və həkimlər arasında kiçik yaşlı (1-4 yaş) uşaqların təlim-tərbiyəsi üçün Maksimum proqramın olması labüddür. Maksimum proqramın həyata keçirilməsində valideyn bilikləri üçün həkimlərin və pedaqoqların məsləhətləri və köməyi başlıca rol oynayır.

Kiçik yaşlı uşaqlar üçün tərbiyənin

"İndi bizim təhsilimizin məqsədi gənc nəslə, uşaqlara təhsil verib onları gələcəyə hazırlamaqdır".

**Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri
Heydər SSLİYEV.**

2002-ci il sentyabrın 2-si yeni dərs ilinin ilk günü münasibətilə Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev 275 saylı tam orta məktəbin I sinfinə gələn şagirdləri təbrik edir

əsası böyüklərlə şifahi ünsiyyət, eləcə də onların şəxsi münasibətlərindən götürülən dəlillərdir. Uşaqların yanında ər-avadın dostluq, mehribançılıq münasibətləri, danışmada səmimiyyət, yüksək mədəniyyət uşaqlarda və yeniyetmələrdə öz izini buraxır və onların gələcəkdə möhkəm, mədəni ailə qurmaları üçün zəmin yaradır.

Uşaqların hər bir maraq və meyillərini valideynlər nəzərə almalı, onların səhv meyil və maraqlarını düzgün istiqamətlərə yönəltməlidirlər. Məsələn uşağın seksualıq elementlərini dərk etmək arzusunun qarşısını almağa çalışmaq valideynlərin ən çox təkrar etdikləri səhvdir. Burada valideynlər nəzərə almalıdırlar ki, uşaqlar bu məsələyə böyük yaşlarından fərqli olan istiqamətdə yanaşırlar.

Belə ki, valideynlər uşaqların "ata və ana", "həkim və xəstə" oyunlarından narahat olurlar. Məktəbə qədər kiçik yaşlı uşaqlar öz oyunlarında böyükləri təqlid edir, onların bütün hərəkətlərini - "soyunmaq", "uzanmaq", bir yerdə "yatarmaq", bir-birini "müayinə" etmək kimi hərəkətlərini təkrar edirlər. Buna görə valideynlər narahat olur, uşaqların bu oyunlarını qadağam edirlər. Bunun müqabilində uşaqlarda neqativ hisslərin yaranmasına səbəb olur. Bu halların qarşısının alınmasında valideynlər məsuliyyət daşıyır.

Bir sözlə, qadın və kişi münasibətlərindən çox şey asılı olur: uşaqlarla valideynlər bir yataqda yatmamalı, valideynlər və böyük yaşlılar uşaqların gözünə çılpaq vəziyyətdə görünməməli, həmişə uşaqlara tərbiyəvi söhbətlər danışmaq vacibdir.

Lakin bilmək lazımdır ki, qadağa və cəza uşaqlarda həmin oyunlara marağı və istəyi daha da artırır, onlar çalışırlar ki, həmin oyun yerlərini xəlvətləşdirsinlər. Deməli belə oyunların icrasının uşaqlar üçün lazım olmadığını bildirib, onların bu oyunların digər idman oyunları ilə əvəz edilməsini öyrətmək lazım gəlir.

4. Uşaqların bağça dövrü təlim-tərbiyəsi önəmli problemlərdəndir

"Əziz uşaqlar, vallah, mən sizin aranızda olanda o qədər rahat olaram ki, heç ayrılmaq istəmirəm. Siz bilirsiniz ki, mənim də nəvələrim var. Ancaq mənim üçün fərqi yoxdur, mən nəvələrimi, öz uşaqlarımı, öz övladlarımı sevdiyim kimi, sizi də sevirəm, bütün Azərbaycan uşaqlarını sevirəm".

H.Əliyev

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların ailə tərbiyəsi çox sahəli, mürəkkəb və çətin problemlidir. Uşaqların bu dövüründə ailənin həyat şəraitinin iqtisadi və sosial problemləri əsas rol oynayır. Burada valideynlər və uşaqların bir otaqda olmaları, yataq yerlərinin bir olmaları qəbul edilməzdir. Xüsusən yaylaq mövsümündə bu şərait daha mürəkkəb vəziyyət yaradır. Belə vəziyyətdə uşaqlar üçün şərait yaranır ki, uşaqlar valideynlərlə bir yataqda, müxtəlif cinsə malik olan uşaqlarla bir yataqda yatmalı olurlar. Onlar bir-birlərini çılpaq vəziyyətdə görürlər. Bu qeyd edilənlər yol verilməzdir. İmkan daxilində baş verməmiş şəraitdə çətinliklərin öhdəsindən gəlmək: valideynlərin uşaqların yanında uşaqlardan təcrübə vəziyyətdə yatmalı və ya dayanmalıdırlar; oğlan və qızların yataqları ayrı olmalıdır. Əgər bu şərait olmasa onlar yarım geyinmiş formada olmalıdır.

Valideynlər uşaqları elə öyrətməlidirlər ki, onlar yataqda qollarını yorğanın altında yox üstündə saxlasınlar, yataqda pijama və ya uzun gecə köynəyi geyinsinlər, yatmamışdan əvvəl sidik kisəsini boşaltsınlar. Uşaqları tumansız yatırtmaq düzgün deyil. Çünki bəzi bağıracaq qurdları gecələr düz bağırsaqdan çıxıb anusun ətrafına yumurtalarını qoyur-

lar ki, bu da orada qaşınma, gicikmə

əmələ gətirir. Əgər uşaq tumansız yatıbsa o yuxulu vəziyyətdə qaşınma nahiyəni əlləri ilə sürtür, sonra qurd yumurtalarını barmaqlar ilə ağzına keçirərək özünü təkrar yoluxdurur. Bundan əlavə qurd yumurtaları ətrafa yayılıb başqalarının da yoxulmasına səbəb olur. Uşaq tumansız yatdıqda yuxuda əllərini cinsiyyət üzvünə toxundurur, onu əlləri ilə oynadır ki, bu da uşaq vaxtlardan onanizmə adət etməyə səbəb ola bilər.

Tədqiqatçılar müəyyən etmişlər ki, uşaqlar 5 yaşında özlərinin haradan əmələ gəldiklərinə, 6-7 yaşlarında isə "anasının qarına" haradan düşməsinə və atanın bu məsələdə roluna maraqlı göstərilir. Uşaqların bu məsələlər haqqındakı suallarına əsəbiləşmədən, utanmadan və həyəcan hissləri keçirmədən (belə vəziyyətlər uşağın diqqətini bu məsələlərə daha çox cəmləşdirir) sadə və qısa şəkildə cavablar vermək lazımdır. Belə sualların cavabında uşaqlara demək lazımdır, yuxarı yaşlarımızda öyrənəcəksiniz! Uşaqlara yalan cavablar vermək olmaz. Çünki onlar başqa mənbələrdən suallarının cavabını öyrənirlər və başa düşürlər ki, valideynlərinə verilən suallar yersizdir. Səhv cavablar isə uşaqların könər mənbələrdən aldıkları məlumatlar valideynlərin cavabını ifşa edir. Bununla valideynlərin cavabına uşağın inamı itir.

Kiçik yaşlı uşaqlar diqqətlərini, onların əhatə edən böyük yaşlı insanların davranışlarına və onlara (yaşlılara) xas olan xüsusiyyətlərə yönəldirlər. Bu xüsusiyyət ən çox qızlarda müşahidə olunur. Onlar çalışırlar ki, yaşlı qadınların davranışlarını təqlid etmək istəyirlər. Bura da daxildir: nazlanmaq (ər-avad arasında), gözəl geyinmək, müxtəlif bəzək eşyaları taxmaq və s. Burada qız uşaqlarına yaşlı qadınların bədii tərtibli geyim və eqoist davranışları ciddi təsir göstərir. Bu baxımdan ailədə ata və ananın arasında yaranmış xoş və mədəni münasibət böyük rol oynayır. Valideynlərin qağışkeşliyi, mehribanlılığı, qarşılıqlı hörmət və rəftar qaydaları 5-6 yaşlı uşaqlarda gələcəkdə müqabil cinsə qarşı müsbət münasibətə zəmin yaradır.

Həmçinin qeyd etmək yerinə düşür ki, bəzi hallarda bir çox ailələrdə ər-avad münasibətləri adı qaydadan kənarlaşır, ya ata anaya, ya ana ataya hörmətsizlik göstərir. Bunun da iqtisadi və mədəni səbəbləri olur ki, ailədə hakim ya arvad, ya da kişi olur.

Qadının tam mənası ilə hakim olduğu ailələrin qızları hələ kiçik yaşlarından analarının xasiyyətlərini özlərinə gələcək həyat tərzini təmsil kimi seçərək öz ailələrində də bu xətti yürütməyə çalışacaqlar, oğlanlar evdə özlərinə kişi ideali tapmadıqlarından, kənardan çox vaxt tərbiyəsiz, pozğun kişilərdən nümunə götürürlər. Belə ailələrdə gələcəkdə kin-kifrət yaranır, atalar çalışır ki, ailəni əzazillik (despotluq) xasiyyətləri ilə idarə etsinlər. Belə vəziyyətdə uşaqlarda qadına qarşı nənki ailədə, cəmiyyətdə rolu haqqında yalnız fikir yaranır. Qızlar ərlərinin müti qulu kimi onların bütün tələblərinə əməl edirlər, oğlanlar isə qadına istismar obyektini kimi baxan kişilərə çevrilirlər. Beləliklə, belə ailələrdə böyüyüb tərbiyələnən uşaqlar adətən həyatın ən gözəl nemətlərindən olan sevgi, məhəbbət hisslərindən məhrum olurlar.

(Davamı 11-ci səhifədə)

Natamam ailələrdə (ən çox atasız) qız uşaqlarında ailədə kişinin rolu, onun şəxsiyyəti haqqında tam təsəvvür olmur. Əgər ata ailəni buraxıb getdisə və ana bu hadisənin təsiri altında həmişə onun haqqında "alçaq", "əclaf", "eqoist" və s. təhqiredici sözlərlə mənfi fikir yaradırsa, bütün kişilərin də belə pis olduqları haqqında uşaqlarda möhkəm inam yaranır. Aydın ki, kişilər haqqında hələ uşaqılıq dövründə belə mənfi fikir yaradılıbsa, cavan qadın bu məsələ barəsində öz fikrini birdən-birə, hətta qısa müddətdə dəyişə bilməz. Bunun üçün onun həqiqətən, sözün tam mənası ilə yaxşı insana (kişiyə) rast gəlmək müəyyən müddət vaxt lazımdır. Əks təqdirdə belə qadın üçün ailə qurub uşaqlarını düzgün tərbiyələndirmək işi çox böyük çətinliklərlə qarşılaşa bilər.

Gənc ailənin dağılması, boşanma səbəbləri çox müxtəlif ola bilər. Amma kişi həqiqətən dəyərsiz adam, içki düşgünü və s. olsa da, əgər anada əsl anaçıq müdrikliyi varsa, o, uşaqların tərbiyəsi və onların gələcəyi naminə kişini pisləyib uşaqların nəzərində alçatmamalıdır. O kim olursa-olsun, uşaqların doğma atası olduğuna görə uşaqlarda onun şəxsinə bütün kişilər haqqında pis fikir yaratmaq düzgün deyil. Ailədə atanın olmaması oğlanların mərifət (əqli və əxlaqi) tərbiyəsinə mənfi təsir göstərir. Burada ana diqqətli olmalıdır ki, oğlu qadın xasiyyətli yox, kişi xasiyyətli böyüsün, çünki o, ailədə kişi fəaliyyəti görməmişdir. Bu baxımdan ana ailədə oğlanlarını kişi xasiyyətli böyütmək üçün onların evin kişiləri adlandırılmalıdır və ailədə kişiyə aid olan işləri oğluna, yaxud oğlanlarına həvalə etməlidir. Beləliklə, kiçik yaşlıların məktəbə qədər tərbiyəsinin valideynlər tərəfindən cinslərə görə fərqli şəkildə aparılmalıdır ki, oğlanlar və qızların ayrılmasına gətirib çıxarmasın. Bunun nəticəsində ailədə oğlan uşağının ataya meyl və

rüşdə (31 avqust 1999-cu il) demişdir: "Biz öz humanizmi, bayrağımızı özümüz qədər sevməliyik. Çünki bu bizim vətənimizə, millətimizə, dövlətimizə olan sədaqət, sevgi və məhəbbətin rəmzidir". Beləliklə, Ulu Öndər uşaq və gənclərin düzgün tərbiyəsi üçün valideynin, tərbiyəçinin, müəllimin nümunəvi vətənpərvərlik tərbiyələrini önə çəkir və uşaqların ilk tərbiyəçinin məqsədə müvafiq formada aparılmasını vacib bilir. Beləliklə, aşağıdakılar qeyd etmək olar.

1. Əqli və əxlaqi tərbiyəni başqa tərbiyə formaları (fiziki tərbiyə, estetik tərbiyə, əmək tərbiyəsi, ekoloji tərbiyə) kimi baxça dövründə formalaşdırmaq lazımdır.

2. Məktəbə qədər uşaqların əqli və əxlaqi tərbiyəsi bir sıra pedaqoji və xüsusi tibbi problemlər yarıdır. Burada tərbiyəçi müəllim və pedaqoqlar kimi tibb işçiləri - mamaloqlar, uşaq həkimləri, həkim məntəqələri də mühüm rol oynayır.

3. Tərbiyəçi uşağın əqli və əxlaqi tərbiyəsinə nə şəkildə və nə həcmdə yaşa müvafiq olaraq uşağın şüuruna uyğun olaraq çatdıracağını nəzərə almalıdır.

Təcrübə göstərir ki, baxça dövründə tərbiyələnməmiş uşaqlar məktəbə gəldikləri ilk günlərdə aldıkları tərbiyənin formalarını göstərirlər.

Mən, bu sətrlərin müəllifi ibtidai siniflərdə işləyərkən 1-ci sinif gəlmiş 6 yaşlı uşaqların nə kimi tərbiyə formalarını mənimsədiklərini gördüm 6 yaşlı şagirdlər ilk günlərdən başlayaraq sinfin idarə olmasını özləri təşkil edirdilər: sinfi təmizləyərək səliqə-səhmana salırdılar, sinfin döşəməsinə mastika vururdular, növbətçilik edirdilər, məktəbi tərk edəndə səliqə-səhman və yola düzəlmə (sıra) qaydalarına düzgün riayət edirdilər, onlar artıq dövlət atributlarını da bilirdilər.

Yeri gəlmişkən uşaqların əqli və əxlaqi tərbiyəsini kim verməlidir?

MƏKTƏBƏQƏDƏR UŞAQLARIN TƏRBIYƏSİNDƏ MÜHÜM AMİL

mehribanlığı, qızın isə anaya daha da bağlanmasında özünü göstərir. Bu mühüm cəhətdən şəxsiyyət arası münasibətlərin gələcək inkişafı üçün istifadə etmək lazımdır. Səmimi söhbətlər, birgə "kişi" və ya "qadın" məşğələləri valideynləri və uşaqları yaxınlaşdırır, müxtəlif məsələlər haqqında uşaqların böyük yaşlılarla məsləhətləşməyə yönəltmək onların öz daxili sözlərini və arzularını onlara (böyük yaşlara və valideynlərə) açmağa kömək edir. Bu zaman böyük yaşlı uşaqların inamını, uşaqlar isə valideynlərin onlara göstərdikləri ciddi münasibətləri hiss edirlər. Uşaqların əsla bu yaşda (5-7 yaşlarda) böyük yaşlılara örnək olmaları çox vacibdir. Atasını qadına qarşı hörmət, məhəbbət haqqında nə cür yaxşı, gürültülü sözlər desə də, öz münasibəti, hərəkətləri ilə dediklərini həyatda, öz ailəsində əyani şəkildə göstərməyə, sözdə bir, işdə başqa münasibət göstərsə onun dediklərindən heç bir təsiri olmayacaqdır.

Gələcək ailələrin xələfləri olan uşaqların kiçik yaşlarından hərtərəfli tərbiyəsi (əxlaq, əqli, sevgi, məhəbbət hissləri, fiziki-bioloji inkişafın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla) valideynlərin önəmli problemi. Bu baxımdan ailədə uşaqların əxlaqi, estetik və fiziki tərbiyəsi erkən yaşlarından düşdüyü və məqsədəuyğun şəkildə aparılmalıdır. Təcrübə göstərir ki, baxça yaşlı uşaqlar baxça dövründə cinsindən asılı olmayaraq özlərinə dost tapırlar. Əgər baxça dövrünə qədər uşaq yalnız ana və ata ilə və ya digər yaşlı ailə uşaqları ilə təmasda olursa, baxçada öz yaşlıları ilə rastlaşır və bu yeni vəziyyət onun maraqlarını genişləndirir.

İnsan təbiəti təklik sevmir. Elə buna görə də hələ kiçik yaşlarından başlayaraq uşaqlar özlərinə dost tapmağa və ətraf mühit hadisələrinə münasibət bildirmək istəyirlər, onları dərk etmək istəyirlər. Baxça dövründə uşaqlarda dərk etmə qabiliyyəti rüseyim halında olur. Bu dövrdə valideyn və tərbiyəçi uşağın bu başlanğıc əqli və əxlaqi hisslərini inkişaf etdirmək məqsədi ilə nağıllardan və uşaq oyunlardan istifadə edə bilər.

Baxça dövründə uşaqları formalaşdıran bütün tərbiyə növlərinin (əqli, bədii, əmək, ekoloji, əxlaqi tərbiyənin ədəb-ərkan formaları, valideynə və mülkü əşyalara və vətənə məhəbbət) ilk incəliklərini mənimsəyirlər. Burada vətənpərvərlik tərbiyəsinin inkişafı öndə olmalıdır ki, sonrakı yaş dövrlərində onlar ailənin, millətin, vətənin qədrini bilsinlər. Bu münasibətlə Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: "Hər bir gənc Azərbaycan müstəqil gələcəyini təmin etmək üçün Vətəni sevməlidir, torpağı sevməlidir, xalqımızı sevməlidir, millətimizi sevməlidir, dilimizi sevməlidir, dinimizi sevməlidir, milli ənənələrimizi sevməlidir". Bu baxımdan Ulu Öndər respublikasının təhsil işçiləri və ali məktəblərə daxil olmuş tələbələrə gö-

Şübhəsiz ki, birinci növbədə valideynlər. Sonra məktəbəqədər uşaq idarələrində tərbiyəçilər, məktəbdə - müəllimlər, həkimlər, tibb işçiləri, böyük yaşlılar. Amma bu tərbiyə işləri bir istiqamətdə aparılmalı, bir-birinə zidd fikirlər, məsləhətlər olmamalıdır. Bir sözlə, uşaqların əqli və əxlaqi tərbiyəsi böyük yaşlıların - valideynlərin, həkimlərin, müəllimlərin vahid sistemdə təbliğatı əsasında yerinə yetirilməlidir.

Əsas məqsədə nail olmaq üçün tədris, tibbi və əlaqədar dövlət idarə və müəssisələrin əlbir işi və onlarla müntəzəm əlaqə müasir tələblər baxımından başlıca vəzifədir.

Bu münasibətlə Elm və Təhsil Naziri Emin Əmrullayev keçirdiyi brifinqlərin birində demişdir (bax: "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 19 may 2023-cü il, № 19 (9027), səh.4): "Məqsədimiz həmkarımız olan müəllimlərin yanında olmaq, onların həyatını daha yaxşı etməyə çalışmaqdır. Amma eyni zamanda, Elm və Təhsil Nazirliyi dövlət qurumudur, bizim maliyyə məsuliyyəti vəziyyətimiz var. Odur ki, uşaq bağçalarında tərbiyəçi müəllimlərin əməkdaşlarının diplomlara uyğunlaşdırılması prosesi getməlidir. Bu bizim arzumuz yox, qaydaların tələbidir və biz hazırda bu prosesi sistemləşdiririk".

Yusif QAZIYEV,
pedaqoji elmlər doktoru,
Əməkdar müəllim.

Əmək veteranı, Qızıl Qələm laureatı
jurnalist-publisist, müstəqil tədqiqatçı